

EDYTA WOLTER

Katedra Pedagogiki Społecznej i Pedagogiki Pracy, UKSW, Warszawa

Działalność Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Drugiej Rzeczypospolitej w zakresie ochrony przyrody

Słowa kluczowe: Druga Rzeczypospolita (1918 – 1939), dziedzictwo narodowe, ochrona przyrody, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Key words: The Second Republic of Poland (1918 – 1939), cultural heritage, the natural conservation, the Ministry of the Religious Denominations and Public Enlightenment.

Wprowadzenie

W artykule zastosowano kryterium chronologiczne i przedmiotowe. Granice chronologiczne obejmują lata: 1918 – 1939. W pierwszej części wyjaśniono akty normatywne, stanowiące podstawę chronienia przyrody oraz współpracy w tym zakresie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z Polskim Państwowym Muzeum Przyrodniczym w Warszawie oraz z Państwową Radą Ochrony Przyrody. W drugiej części zaprezentowano (na celowo wybranych przykładach) działalność wydawniczą Państwowej Rady Ochrony Przyrody (której przewodniczącym był Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego) na polu ochrony przyrody. Wśród autorów publikacji wydawanych jej nakładem i poświęconych ochronie środowiska życia są: ksiądz Henryk Weryński i Jan Sokołowski. Ale trzeba podkreślić, że na łamach opracowań Państwowej Rady Ochrony Przyrody opublikowano również *Ustawę z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody* – popularyzując podstawy prawne ochrony środowiska życia wśród społeczeństwa polskiego, które stanowiło 65% oby-

wateli Drugiej Rzeczypospolitej i zdecydowana większość – 60% to ludność rolnicza (Wasilewski 2012: 14 – 15, por. Wolter 1997: 17).

Podstawę źródłową niniejszego artykułu stanowią źródła drukowane: dzienniki urzędowe Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, za lata: 1918 – 1939 oraz dzieła autorskie Henryka Weryńskiego i Jana Sokołowskiego, dotyczące ochrony przyrody – wydane nakładem Państwowej Rady Ochrony Przyrody w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Warto dodać, że PROP działa dotychczas (ul. Wawelska 52/54 w Warszawie) – jest instytucją państwową i jako organ opiniodawczy, doradczy oraz pełniący funkcje naukowe w zakresie ochrony przyrody funkcjonuje na podstawie Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (S: art. 96) przy Ministerstwie Środowiska. Wśród realizowanych licznych zadań (nadal) popularyzuje ideę ochrony przyrody.

Akty normatywne

Już w *Dekrecie Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego o opiece nad zabytkami sztuki i kultury* ogłoszono, że wszelkie zabytki kultury i sztuki, które znajdują się w granicach Państwa Polskiego i są wpisane do inwentarza zabytków sztuki i kultury podlegają opiece państwa, która należy do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego¹. Za zabytki nieruchome uznano również jaskinie, grodziska (jak to ujęto - tzw. szwedzkie góry i okopy), głazy oraz budowle z przynależnym im ogrodem, ogrody ozdobne, stare aleje i okazałe drzewa (drzewa sędziwe), które otaczają zamki (zameczyska), kościoły, kaplice itp. (A: art. 1 – 3). Natomiast Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia

¹ Powstały w 1917 roku w Warszawie Departament Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – jako organ wykonawczy Komisji Przejściowej Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego władzę oświatową sprawował z dniem 1 października 1917 roku, gdy okupacyjne władze niemieckie przekazały mu zarząd nad szkolnictwem elementarnym i średnim. Tak więc Rada Regencyjna Królestwa Polskiego doprowadziła do powstania Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, który w grudniu 1918 roku przekształcił się w Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Pierwszym ministrem oświaty w Drugiej Rzeczypospolitej został K. Prauss.

Publicznego Jan Łukasiewicz 4 września 1919 roku podpisał rozporządzenie o ochronie przyrody, w którym ogłosił, że w celu ochrony zabytków przyrody zakazano niszczenia, uszkodzenia lub wywożenia z Polski dóbr przyrody, takich jak: okazy geologiczne (m.in. meteoryty), ukształtowanie terenu (m.in. jaskinie i grotty naturalne), rośliny (m. in. cis, modrzew polski, limba, wybrane okazy jodły i sosny, buk, topola, jesion pospolity, klon, kasztan, lipa, jałowiec, fiołek alpejski w Tatrach, szarotka w Tatrach), zwierzęta (m.in. bocian czarny, łoś, bóbr, kozica, świstak, żubr). Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego podkreślił, że wykaz zabytków przyrody, które trzeba ochraniać będzie w przyszłości uzupełniany, a starostowie powiatów, na terenie których znajdują się zabytki przyrody zostali zobowiązani do przedkładania Ministerstwu W R i O P sprawozdań o ich stanie (B: poz. 3). Dekret, z dniem 20 lutego 1922 roku obowiązywał również na obszarze tzw. byłej dzielnicy pruskiej².

24 września 1919 roku Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Jan Łukasiewicz podpisał rozporządzenie, dotyczące utworzenia Narodowego Muzeum Przyrodniczego w Warszawie, po-

² Na podstawie artykułów 8 i 12 *Ustawy z dnia 23 czerwca 1921 r. o wprowadzeniu dekretów, ustaw sejmowych i rozporządzeń Rządu oraz o dalszem uzgodnieniu ustawodawstwa na obszarze b. dzielnicy pruskiej* (Dz. U. R. P. 1921, nr 75, poz. 511) zarządzone, że na obszarze b. dzielnicy pruskiej - z dniem 20 lutego 1922 roku obowiązywała moc prawna *Dekretu Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury* (Dz. P. P. P. 1918, nr 16, poz. 36) i co się z tym wiąże opieka nad zabytkami sztuki i kultury na tym obszarze należała również do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Za zabytki nieruchomości w myśl ustawy mogły być uznane jaskinie, grodziska (tzw. szwedzkie góry i okopy), głazy ze stopami, budowle zarówno murowane, jak i drewniane wraz z otoczeniem (np. ogrodem). To rozporządzenie obowiązywało z dniem ogłoszenia (a więc od 20 lutego 1922 roku) i zostało podpisane przez Prezydenta Ministrów Antoniego Ponikowskiego oraz Ministra b. dzielnicy pruskiej (-) Wybickiego (Dz. U. R. P. 1922, nr 14, poz. 122). Por. *Rozporządzenie Rady Ministrów w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej dekretu o opiece nad zabytkami sztuki i kultury na obszar b. dzielnicy pruskiej*, w: *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1922 (rok V), nr 14 (z 23 kwietnia 1922 r.), poz. 134, s. 262 – 267 (paragrafy: 1 i 3).

zostającego pod opieką Ministerstwa W R i O P. Minister zarządził, że ma ono obejmować wszystkie działy przyrody, chociaż w chwili jego powstania otwarty został jedynie dział zoologiczny – z darów hrabiego Ksawerego Branickiego oraz ze zbiorów Uniwersytetu Warszawskiego (z wyłączeniem okazów, niezbędnych jako środki dydaktyczne podczas wykładów akademickich w procesie kształcenia studentów). Do zadań muzeum należało nie tylko gromadzenie, przechowywanie, katalogowanie okazów przyrodniczych, które mają wartość naukowo-dydaktyczną, ale również ich naukowe opracowanie oraz szerzenie wiedzy przyrodniczej przez udostępnienie zbiorów publiczności i młodzieży szkolnej wraz z udzielaniem wyjaśnień (C: poz. 6). 7 września 1921 roku Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego M. Rataj - na wniosek Dyrekcji Narodowego Muzeum Przyrodniczego w Warszawie podpisał rozporządzenie, zmieniające nazwę tej instytucji na Polskie Państwowe Muzeum Przyrodnicze (D: poz. 174).

17 kwietnia 1923 roku kierownik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego J. Mikułowski-Pomorski podpisał okólnik (L. 5455/III), skierowany do wszystkich władz szkół państwowych, podlegających Ministerstwu W R i O P, w którym nawiązał do uchwalonych przez Sejm Ustawodawczy – 7 października 1921 roku – dwóch rezolucji, wzywających rząd polski do wprowadzenia obowiązkowego (w szkołach) święta sadzenia drzew – wiosną i jesienią. Co się z tym wiąże, Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych zobowiązano do bezpłatnego dostarczania (w miarę możliwości z lasów i szkółek państwowych) sadzonek oraz palików do obsadzania dróg (E: poz. 129). W okólniku wyjaśniono, że inicjatorami świąt sadzenia drzew powinni stać się przede wszystkim kierownicy i kierowniczkę szkół powszechnych, którzy powinni współpracować w tym zakresie z miejscowymi władzami państwowymi, samorządowymi (sejmikami powiatowymi, zarządem gminy, magistratem) oraz z towarzystwami społecznymi (takimi jak kółka rolnicze i ogrodnicze) oraz z miejscowym proboszczem, działaczami społecznymi i ziemiaństwem. Podkreślono, że współpraca jest niezbędna, ponieważ miejscowy zarząd dróg lub proboszcz wybierają nie tylko odpowiednie miejsca (np. drogi, ogrody szkolne i publiczne itp.) i czas (datę) do obsadzenia w/w miejsc, ale również

gatunki drzew (wraz z ich poświęceniem). W sytuacjach uwarunkowanych brakiem dostatecznej ilości drzew dla wszystkich dzieci, święto sadzenia drzew należało urządzić (obowiązkowo) jedynie dla dzieci starszych i starać się, aby w następnych latach szkolnych każde dziecko brało czynny udział w procesie sadzenia drzew.

Co cenne, w okólniku podkreślono walor wychowawczy tego święta, tzn. kierownicy szkół zostali zobowiązani do wyjaśnienia dzieciom wartości obowiązku sadzenia drzew. Założono, że każde dziecko będzie opiekowało się jednym drzewkiem, a proces wychowania do wartości piękna tej opieki ma przebiegać w atmosferze „...ukochania przyrody, a nade wszystko swej ziemi rodzinnej, jej piękna i pożytku...” (tamże). Uznano również, że święto sadzenia drzew powinno być połączone z zabawą nie tylko dzieci, ale w miarę możliwości całej społeczności lokalnej. Jako optymalny termin organizowania święta sadzenia drzew przyjęto okres między 1 kwietnia, a 3 maja każdego roku, ze szczególnym wskazaniem okresu Świąt Wielkanocnych i Święta 3 Maja (w połączeniu ze świętem narodowym). Natomiast jesienią to święto sugerowano urządzać w okresie między 25 września a 25 października każdego roku. Podkreślono również, że święto sadzenia drzew jest dniem wolnym od nauki szkolnej (tamże). Szczegółowe wskazówki, dotyczące organizacji oraz przeprowadzenia święta sadzenia drzew zawarto w załączniku do analizowanego okólnika, w którym zapisano, że „całą opiekę po zasadzeniu powinno uskutecznić to dziecko, które drzewko posadziło, a dla zainteresowania małego opiekuna, należy drzewko naznaczyć farbą jego literami” (F: poz. 129).

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – dr Gustaw Dobrucki 1 maja 1928 roku podpisał okólnik (Nr O. Prez. 2542/28), w którym zwrócił uwagę Kuratoriów Okręgów Szkolnych oraz Wydziału Oświecenia Publicznego Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz osób zarządzających Liceum Krzemienieckim na wartościową działalność Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika we Lwowie, z siedzibą przy ul. Św. Mikołaja 4 – które już od około pięćdziesięciu lat skupiało przyrodników, realizujących pracę naukową, wydając również czasopisma („*Kosmos*”, „*Przyroda i Technika*”). W okólniku zaznaczono, że „*Kosmos*” ma wartość naukową, ponieważ na jego łamach

są publikowane prace badawcze i referaty z dziedziny nauk przyrodniczych. A w celu przystępnego popularyzowania wiedzy przyrodniczej w „Kosmosie” wyodrębniono dział pt. „Przegląd zagadnień naukowych”. Natomiast poziom merytoryczny „Przyrody i Techniki” dostosowano do percepcji i procesu dydaktyczno – wychowawczego uczniów wyższych klas szkół średnich oraz osób ze średnim wykształceniem. Ze względu na wysoki poziom tej działalności zachęcono nauczycieli nauk przyrodniczych do zapisywania się do Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika we Lwowie (G: poz. 104).

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1929 roku zwracało uwagę dyrektorom i kierownikom szkół na wartościowe wydawnictwa z zakresu ochrony przyrody, takie jak książka Władysława Szafera pt. „Yellowstone. Kraj gorących źródeł i niedźwiedzi” (1929) – poświęcona ukazaniu uwarunkowań powstania Parku Narodowego w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej – wyjaśnieniu jego struktury geologicznej, flory i fauny oraz estymy, z jaką obywatele tego kraju otaczają miejsca chronione (H: poz. 94). Interesujący i cenny zarazem przykład w zakresie szerzenia idei ochrony przyrody stanowi zwrócenie uwagi dyrektorów i kierowników szkół na publikacje wydawane przez Państwową Radę Ochrony Przyrody, zwłaszcza poświęcone ochronie ptaków oraz wartości szerzenia idei ochrony przyrody w procesie dydaktyczno – wychowawczym w szkole, których autorem jest Jan Sokołowski³.

Jeśli chodzi o ideę chronienia przedmiotów zabytkowych, trzeba przypomnieć również, że na podstawie artykułu 44 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami* (Dz. U. R. P. 1928, nr 29, poz. 265) – z dniem 18 października 1932 roku zarządono, aby wszyscy, którzy posiadają w swym zarządzie

³ Wśród tytułów są następujące: „*W jaki sposób młodzież może chronić ptaki*”, „*Skrzynki dla ptaków*”, „*Ochrona ptaków*”, „*Ochrona przyrody w szkole. Wartość idei ochrony przyrody w wychowaniu i kształceniu młodzieży*”. Por. *W sprawie wydawnictw Państwowej Rady Ochrony Przyrody* (Nr II 21647/29), w: *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1929 (rok XII), nr 13 (z 16 grudnia 1929 r.), poz. 193, s. 569.

przedmioty, będące własnością państwa, co do których istnieją dane, że mogą mieć wartość artystyczną, kulturową, historyczną, archeologiczną lub paleontologiczną powinni o tym fakcie zawiadomić właściwą władzę konserwatorską pierwszej instancji (I: poz. 98). Natomiast w grudniu 1932 roku Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w komunikacie o wydawnictwach zwróciło uwagę dyrektorów szkół oraz nauczycieli szkół wszystkich typów na ceną publikację pt. „*Skarby przyrody i ich ochrona. Wiadomości z dziedziny ochrony przyrody*”, wydaną pod redakcją naukową Władysława Szafera. Podkreślono, że ta praca zbiorowa opracowana przez wielu twórców: J. Domańskiego, W. Goetla, J. Grochmalickiego, T. Jaczewskiego, H. Jasińskiego, S. Kreutza, W. Kulczyńską, E. L. Niezabitowskiego, J. G. Pawlikowskiego, W. Roszkowskiego, M. Siedleckiego, J. Smoleńskiego, J. Sokołowskiego, S. Sokołowskiego, W. Szafera i A. Wodziczkę – wydana nakładem Państwowej Rady Ochrony Przyrody (Warszawa 1932) wypełnia lukę, która (dotychczas) uniemożliwiała właściwe realizowanie procesu dydaktyczno-wychowawczego w zakresie idei ochrony przyrody podczas lekcji szkolnych. Zarekomendowano tę publikację, jako stanowiącą bardzo dobry środek dydaktyczny dla nauczycieli wszelkich typów szkół, jak również interesującą i cenną zarazem lekturę dla młodzieży szkolnej powyżej 15. roku życia (J: poz. 124).

Kierownik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego K. Chyliński na podstawie artykułu 8 *Ustawy z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody* (Dz. U. R. P. 1934, nr 31, poz. 274), w rozporządzeniu wydanym w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych – z dniem 6 listopada 1935 roku uznał żółwia (*Emys orbicularis* L.) za gatunek chroniony na obszarze Drugiej Rzeczypospolitej. W związku z tym rozporządzeniem zabroniono „... zabijania żółwi, łowienia ich żywcem, podbierania lub niszczenia jaj i dokonywania innych czynności, zmierzających do ich zawłaszczenia” (L: poz. 189). Natomiast na podstawie artykułu 13 tejże *Ustawy z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody* Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego W. Świętosławski podpisał rozporządzenie, na podstawie którego – z dniem jego ogłoszenia, tj. 31 grudnia 1936 roku – ustanowiono Państwową Radę Ochrony Przyrody orga-

nem doradczym państwowych władz administracyjnych w sprawach ochrony przyrody. Została upoważniona do przedstawiania wniosków, wydawania opinii, komunikowania spostrzeżeń, a jej członkowie (w ilości: 20-30 osób) byli powoływani przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych – spośród osób, których działalność naukowa, praktyczna lub społeczna stanowiła rękojmię należytego prowadzenia prac w zakresie ochrony przyrody (M: poz. 236). W rozporządzeniu określono, że przewodniczącym Państwowej Rady Ochrony Przyrody jest Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, który spośród członków Rady wyznacza zastępcę przewodniczącego, i któremu przysługuje tytuł Delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do spraw ochrony przyrody.

Państwowa Rada Ochrony Przyrody odbywała zjazdy (którym przewodniczył Minister W R i O P): zwyczajne (raz w roku w pierwszym kwartale kalendarzowym) i nadzwyczajne (organizowane według uznania przewodniczącego, w zależności od bieżących potrzeb). W zjazdach zwyczajnych Państwowej Rady Ochrony Przyrody – w myśl analizowanego rozporządzenia – udział brali przedstawiciele Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych. Przewodniczący zapraszał również do udziału w zjeździe zwyczajnym Rady przedstawiciele Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Spraw Wojskowych, Ministerstwa Komunikacji i Ministerstwa Opieki Społecznej. W razie potrzeby przewodniczący mógł zaprosić na zjazd przedstawiciele innych zainteresowanych władz i urzędów administracji państwowej, delegatów instytucji naukowych i stowarzyszeń społecznych, przedstawiciele prasy oraz naukowców i praktyków – osoby związane z ochroną przyrody.

Trzeba wyjaśnić, że do zakresu działalności Stałego Wydziału Państwowej Rady Ochrony Przyrody (jako stale czynnego jej organu) należało czuwanie nad całokształtem prac z zakresu ochrony przyrody, w szczególności przedstawianie Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wniosków w sprawie rozporządzeń (na podstawie artykułów: 8 - 10 Ustawy o ochronie przyrody), wydawanie opi-

nii o projektach ustaw, rozporządzeń i zarządzeń, dotyczących ochrony przyrody (wraz z inicjatywą w tym zakresie), inicjowanie badań naukowych w zakresie ochrony przyrody (zwłaszcza na obszarach parków narodowych i rezerwatów), utrzymanie łączności z naczelnymi władzami instytucji naukowych i stowarzyszeń społecznych w zakresie ochrony przyrody, prowadzenie działalności wydawniczej, udział w pracach międzynarodowych organizacji ochrony przyrody oraz szerzenie idei ochrony przyrody (tamże: 279).

W rozporządzeniu określono, że wykonawcą uchwał Stałego Wydziału Państwowej Rady Ochrony Przyrody jest jego przewodniczący, a Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego powołuje oddziały Państwowej Rady Ochrony Przyrody, oznaczając obszar, na którym rozciąga się działalność każdego oddziału. Przy czym oddział tworzą członkowie Rady, którzy posiadają miejsca stałego zamieszkania na obszarze, objętym działalnością tego oddziału (siedzibą oddziału jest miasto wyznaczone przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego). Na czele oddziału stoi jego przewodniczący (powołany przez Ministra W R i O P spośród członków tego oddziału) na czas trwania kadencji, która trwa sześć lat (zaczyna się i kończy z dniem 1 stycznia). Poza tym zarządzono, że członkowie Państwowej Rady Ochrony Przyrody pełnią swe obowiązki honorowo, z wyjątkiem przewodniczącego Stałego Wydziału Państwowej Rady Ochrony Przyrody, który otrzymywał wynagrodzenie w wysokości ustalonej przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (tamże: 280).

Na podstawie paragrafu 16 *Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 14 stycznia 1936 roku (wydanego w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych) o Państwowej Radzie Ochrony Przyrody* (Dz. U. R. P. 1936, nr 94, poz. 660) – Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego W. Świętosławski, z dniem 1 lutego 1937 roku powołał następujące oddziały Państwowej Rady Ochrony Przyrody: krakowski (obejmował obszar województw krakowskiego, kieleckiego i śląskiego – z siedzibą w Krakowie), lwowski (obejmował obszar województw: lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego i wołyńskiego – z siedzibą we

Lwowie), poznański (obejmował obszar województw: poznańskiego i pomorskiego – z siedzibą w Poznaniu), warszawski (obejmował miasto stołeczne Warszawę i obszar województw: warszawskiego, łódzkiego, białostockiego, lubelskiego i poleskiego – z siedzibą w Warszawie), wileński – obejmował obszar województw: wileńskiego i nowogrodzkiego – z siedzibą w Wilnie (N: poz. 26). Natomiast z dniem 8 kwietnia 1937 roku obowiązywało podpisane przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego W. Świętosławskiego (na podstawie artykułu 14 Ustawy z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody) rozporządzenie o ustanowieniu Komitetów Ochrony Przyrody w Krakowie⁴, Lwowie⁵, Poznaniu⁶, Warszawie⁷ i Wilnie⁸ – w celu popularyzowania idei ochrony przyrody wśród społeczeństwa polskiego oraz popierania działalności władz, urzędów, instytucji państwowych i samorządowych, instytucji i organizacji społecznych w dziedzinie ochrony przyrody. Skład danego Komitetu Ochrony Przyrody tworzyli członkowie właściwego oddziału Państwowej Rady Ochrony Przyrody, delegaci zaproszonych przez przewodniczącego Komitetu władz, urzędów, instytucji państwowych i samorządowych, instytucji naukowych, innych instytucji i organizacji społecznych oraz osoby zaproszone imiennie. A teren działalności Komitetu Ochrony Przyrody stanowił obszar objęty działalnością odpowiedniego oddziału Państwowej Rady Ochrony Przyrody (O: poz. 81).

Przewodniczącym Komitetu Ochrony Przyrody był przewodniczący odpowiedniego oddziału Państwowej Rady Ochrony Przyrody.

⁴ Komitet Ochrony Przyrody w Krakowie obejmował swą działalnością obszar województw: krakowskiego, kieleckiego i śląskiego.

⁵ Komitet Ochrony Przyrody we Lwowie obejmował obszar województw: lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego i wołyńskiego.

⁶ Komitet Ochrony Przyrody w Poznaniu obejmował obszar województw: poznańskiego i pomorskiego.

⁷ Komitet Ochrony Przyrody w Warszawie obejmował miasto stołeczne Warszawę oraz obszar województw: warszawskiego, białostockiego, lubelskiego, łódzkiego i poleskiego.

⁸ Komitet Ochrony Przyrody w Wilnie obejmował obszar województw: wileńskiego i nowogrodzkiego.

Komitet Ochrony Przyrody wyłaniał ze swego grona prezydium, w skład którego wchodził członkowie właściwego oddziału Państwowej Rady Ochrony Przyrody oraz członkowie komitetu, którzy zostali zaproszeni przez przewodniczącego. Jak już wspomniano, do zadań Komitetu Ochrony Przyrody należało inicjowanie i popieranie wszelkich działań z zakresu ochrony przyrody, przede wszystkim współpraca z oddziałami Państwowej Rady Ochrony Przyrody w zakresie ochrony przyrody, współpraca z instytucjami naukowymi i organizacjami społecznymi, które realizują cele związane z ochroną przyrody, szerzenie idei ochrony przyrody, opieka nad podlegającymi ochronie „...tworami przyrody...” oraz występowanie z inicjatywą ich chronienia (wobec miejscowych władz, urzędów, instytucji państwowych, samorządowych). W analizowanym rozporządzeniu Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego podkreślono również, że Komitet Ochrony Przyrody może wyłaniać komisje i powierzać im specjalne zadania w zakresie ochrony przyrody (gdy jest taka potrzeba) oraz zapraszać do tych komisji osoby nie będące członkami Komitetu Ochrony Przyrody (tamże).

Posiedzenia Komitetu Ochrony Przyrody odbywały się co najmniej raz na trzy miesiące, a protokoły z posiedzeń przewodniczący komitetu (który był wykonawcą jego uchwał) przysyłał Stałemu Wydziałowi Państwowej Rady Ochrony Przyrody – w ciągu dziesięciu dni od daty posiedzenia. Trzeba zaznaczyć, że do wykonywania zadań wchodzących w zakres ochrony przyrody na określonym obszarze Komitetu Ochrony Przyrody powoływały swych delegatów (na okres trzech lat), którym mogła być również miejscowa organizacja, realizująca ochronę przyrody. Do zadań delegata Komitetu Ochrony Przyrody należało: wyszukiwanie obiektów (tworów przyrody) zasługujących na ochronę, opiekowanie się nimi wraz z kontrolowaniem ich stanu i zapobieganiem niszczeniu, występowanie z inicjatywą ich ochrony (wobec miejscowych władz, urzędów i instytucji państwowych, samorządowych oraz właścicieli przedmiotów podlegających ochronie), szerzenie idei ochrony przyrody wśród społeczności lokalnej oraz realizowanie zadań Komitetu Ochrony przyrody w zakresie ochrony przyrody (tamże: 110).

Członkowie Komitetów Ochrony Przyrody oraz delegaci tych komitetów swoje obowiązki pełnili honorowo, natomiast wydatki, związane z działalnością zarówno Komitetów Ochrony Przyrody, jak również ich delegatów mogły być pokrywane z Funduszu Ochrony Przyrody, utworzonego na podstawie artykułu 15 *Ustawy z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody* albo (także) za zgodą przewodniczącego Stałego Wydziału Państwowej Rady Ochrony Przyrody – z odpowiednich środków budżetowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (tamże).

Od 31 października 1938 roku obowiązywało rozporządzenie, przygotowane na podstawie artykułu 8 *Ustawy z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody* (Dz. U. R. P. 1934, nr 31, poz. 274) i podpisane przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego W. Świątosławskiego (P: poz. 330), uznające żubra (*Bison bonasus L.*) za gatunek chroniony na całym obszarze Polski. W związku z powyższym zabroniono zabijania żubrów oraz ich wywożenia za granicę i na obszar Wolnego Miasta Gdańska. Ale Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych mógł udzielać zezwoleń na wywóz żubrów za granicę dla celów hodowlanych oraz na zabijanie żubrów niezdatnych do hodowli albo nieuleczalnie lub zakaźnie chorych.

Wyjaśniając działalność Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w zakresie współtworzenia aktów normatywnych, dotyczących ochrony przyrody w Drugiej Rzeczypospolitej trzeba nawiązać również do innych aktywności tej instytucji państwowej w zakresie ochrony przyrody wśród społeczeństwa polskiego w omawianej cezurze historycznej. Egzemplifikację stanowi popularyzacja książek i czasopism, poświęconych ochronie środowiska życia⁹ oraz działalność informacyjna (plakaty informacyjne) o działalności Stacji Badania

⁹ Na przykład książka J. Marchlewskiego pt. „*Zwierzęta ginące i ich ochrona. Ssaki i ptaki*” (Nr II 16493/38), rocznik pt. „*Ochrona Przyrody*” – Wydawnictwo Państwowej Rady Ochrony Przyrody (Nr II Pr – 14924/30). Por. *Komunikat o wydawnictwach*, w: Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1938 (rocznik XXI), nr 11 (z 5 listopada 1938 r.), poz. 358, s. 460 i 461.

Wędrówek Ptaków przy Państwowym Muzeum Zoologicznym, które współpracowało z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, kuratoriami i inspektoratami szkolnymi, podając wskazówki postępowania w przypadku znalezienia ptaków obrączkowanych. Ministerstwo W R i O P zachęcało nauczycieli do współpracy ze Stacją Badania Wędrówek Ptaków, również za pomocą opublikowanych komunikatów w swych dziennikach urzędowych (R: poz. 406).

Działalność wydawnicza Państwowej Rady Ochrony Przyrody

Jak już wspomniano, Państwowa Rada Ochrony Przyrody¹⁰, której przewodniczącym był Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego popularyzowała ideę ochrony przyrody wśród społeczeństwa polskiego. Jej nakładem opublikowano cenne opracowania, poświęcone idei oraz działalności praktycznej na rzecz ochrony przyrody. Wśród autorów tych publikacji należy wymienić Seweryna Dziubałtowskiego – botanika, profesora Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Kazimierza Gajla, Karola Domina – rektora Uniwersytetu Karola w Pradze, Andrzeja Czudka.

Interesujący przykład w zakresie szerzenia idei ochrony przyrody w Drugiej Rzeczypospolitej stanowi również twórczość księdza Henryka Weryńskiego, który podkreślił zasługi Państwowej Rady Ochrony Przyrody w obszarze popularyzacji tej idei we współpracy z duchowieństwem, co zostało docenione przez Władysława Szafera – Delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Spraw Ochrony Przyrody (Weryński 1931: 5). Ksiądz Weryński uzasadnił wartość twórczości katolickich twórców, takich jak niemiecki pisarz Antoni Heinen¹¹ w tym zakresie. Wyjaśnił nie tylko wartość

¹⁰ Centrala Państwowej Rady Ochrony Przyrody znajdowała się w Krakowie, przy ulicy Lubicz 46.

¹¹ Antoni Heinen w książce pt. „*Katholische Bildungswerte*” („*Wychowawcze wartości katolicyzmu*”) wyjaśnił związki religii katolickiej z przyrodą. Stanowią implikację kultury życia społecznego – symbolika roku kościelnego nawiązuje do cyklicznych przemian w środowisku przyrody, w związku z porami roku, np. siew-

podstaw prawnych ochrony przyrody¹² w Drugiej Rzeczypospolitej, ale przede wszystkim wartość procesu wychowawczego, realizowanego przez nauczycieli w celu zrozumienia oraz otaczania estymą przez dzieci i młodzież naturalnych praw w środowisku życia. Henryk Weryński dostrzegł związek ochrony przyrody z postawami interpersonalnymi, podkreślając, że wychowawcy powinni kształtować nie tylko szacunek dla środowiska życia, ale również postawy pokojowego w nim współistnienia (tamże: 11 – 12).

W analizowanej publikacji, Henryk Weryński, nawiązując zwłaszcza do twórczości Jana Gwalberta Pawlikowskiego i Władysława Szafera wyjaśnił pojęcie ochrony przyrody oraz jej motywy, zarówno w odniesieniu do aktów normatywnych (ustaw o ochronie lasów, ptaków, zwierząt itp.), jak również ze względów ideacyjnych (idealnych), z powodów: naukowych, historyczno-pamiętkowych, estetycznych, ochrony „swojszczyzny”, etycznych i wychowawczych (tamże: 14 – 15). Każdy z tych motywów uzasadnił, podkreślił, że dzięki rezerwatom przyrody można realizować badania naukowe i kształcić młodzież w „naturalnej pracowni biologicznej”, która stanowi naukowy warsztat pracy. Stare drzewa (dęby), głązy narzutowe są naturalnymi pomnikami – nie tylko

cy i rzuconego ziarna, również intuicja ekologiczna Świętego Franciszka z Asyżu, poszanowanie praw natury, ustanowionych przez Boga Stwórcę.

¹² Egzemplifikację stanowią: *Ustawa łowiecka z dnia 3 grudnia 1927 r. (Rozporządzenie Prezydenta R. P. o prawie łowieckim*, art. 40, 41; Dz. U. R. P. 1928 nr 23 (z 16 lutego 1928 r.), art. 337; Dz. U. R. P. 1928, nr 29 (z 6 marca 1928 r.), art. 2; *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej a dnia 22 marca 1928 r. o ochronie zwierząt*. Henryk Weryński wymienił również przykłady dokumentów Kościoła katolickiego w obszarze ochrony przyrody, takie jak uchwała Synodu Archidiecezjalnego we Lwowie z września 1930 roku, w której zapisano, że bez zezwolenia nie wolno wycinać starych drzew w pobliżu kościołów i niszczyć zabytków przyrody, znajdujących się na gruntach kościelnych. Książd Weryński podkreślił, że Państwowa Rada Ochrony Przyrody – w piśmie z grudnia 1930 roku – zwróciła się z prośbą do władz kościelnych o przekazanie odpisów wydanych zarządzeń kościelnych oraz z prośbą o zachęcenie księży do przesyłania fotografii zabytków przyrody, które znajdują się na terenie parafii. Podał również przykłady współpracy z Państwową Radą Ochrony Przyrody poszczególnych kurii biskupich: podlaskiej (w Siedlcach), kujawsko – kaliskiej (we Włocławku), pińskiej, łódzkiej i tarnowskiej w zakresie realizowania zakazu wycinania starych drzew.

przyrody, ale również współtworzą tradycję dziejowych wydarzeń oraz inspirują estetyczne przeżycia w obcowaniu z naturalnym pięknem leśnej puszczy, majestatu turni górskich, stepu, morza. Poza tym stanowią inspirację dla twórczości artystycznej.

Henryk Weryński uwagę poświęcił również uzasadnieniu waloru moralno-wychowawczego ochrony przyrody. Twierdził, że trzeba nauczyć dzieci szanować przyrodę, wyjaśnić im, że nie można wybierać jaj z gniazd lub znęcać się nad pisklętami. Według księdza Weryńskiego tę cenną pracę wychowawczą należy realizować nie tylko w szkole, ale również za pomocą katechez z kościelnej ambony – aby wieloaspektowo uwrażliwiać (uszlachetniać) społeczeństwo polskie na wartość harmonijnych relacji ze środowiskiem życia (tamże: 20 – 21). Swoje rozważania zakończył apelem w sprawie wartości szerzenia idei ochrony przyrody, podkreślając ponownie znaczenie łączenia tej idei z kształtowaniem szeroko pojętej kultury duchowej społeczeństwa polskiego, co egzemplifikuje następujący cytat: „jest tu ścisła więź logiczna pomiędzy szerzeniem duchowej kultury i kultury środowiska. Kultura środowiska jest niemem świadectwem kultury osobnika. Winniśmy zatem wszystkimi siłami współpracować nad podniesieniem kultury środowiska, ale nie obiecujemy sobie wielkich rezultatów bez równoczesnego podniesienia kultury duchowej naszych bliźnich” (tamże: 26 i 28). Zwłaszcza, że przyroda stanowi – jak to poetycko ujął Henryk Weryński oblicze Matki – Ojczyzny. W celu zachowania jej naturalnej wartości i piękna postulował: ochronę przyrody (zwłaszcza starych drzew, które są żywymi pomnikami natury), tworzenie rezerwatów przyrody (chroniąc resztki pierwotnej przyrody), unikanie bezmyślnego zrywania kwiatów na łąkach i w lasach oraz zabijania zwierząt (pełnią ważną rolę w systemie przyrody, stanowią jej bogactwo i różnorodność), opiekę nad ptakami (ponieważ chronią pola, ogrody, lasy przed owadami – szkodnikami), a także tworzenie przepisów prawa o ochronie przyrody oraz zweryfikowanie kulturowo przyjętych zwyczajów podczas uroczystości religijnych i państwowych (np. na święta Matki Bożej Zielnej tworzenie sztucznych alei z młodych ściętych drzewek), pisanie o pięknie przyrody i dostrzeganie w niej Bożego piękna (tamże: 29 – 30).

Na uznanie zasługuje również walor estetyczny omawianej publikacji, w której jej autor zaprezentował fotografie: przyrody w Parku Narodowym w Pieninach, starych dębów przy kościele w miejscowości Średnia Wieś koło Liska, pnia starego dębu, który zamieniono na kaplicę w miejscowości Wróblowice koło Drohobycza, jałowców dokoła cerkwi w miejscowości Muśnice koło Uhrynowa, dębów wokół plebani w Monastercu koło Liska, olbrzymiego dębu przy cerkwi w Weryniu nad Dniestrem, jałowca w ogrodzie klasztorным O.O. Bazylianów w Krechowie koło Żółkwi oraz białej topoli z kapliczką przy drodze z Kórnika do Mieczewa.

Trzeba przypomnieć, że na łamach opracowania, wydanego nakładem Państwowej Rady Ochrony Przyrody opublikowano również wspomnianą już w niniejszym artykule *Ustawę z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody* (Dz. U. R. P. 1934, nr 31, poz. 274), popularyzując podstawy prawne ochrony środowiska życia wśród społeczeństwa polskiego w Drugiej Rzeczypospolitej (R: art. 12). W tym opublikowanym akcie prawnym (który należy do najważniejszych aktów normatywnych, dotyczących ochrony przyrody w XX wieku¹³) określono, że „ochronie podlegają twory przyrody, jako to: ziemia, jej ukształtowanie i formacje, jaskinie, wody stojące i płynące, wodospady, brzegi tych wód, zwierzęta, rośliny, minerały, skamieniałości – tak gatunki, jak zbiorowiska i poszczególne okazy, których zachowanie leży w interesie publicznym ze względów naukowych, estetycznych, historycznych, pamiątkowych, albo też ze względu na swoiste cechy krajobrazu, i które władza państwowa uznała za podlegające ochronie”. Zaznaczono,

¹³ Por. akty normatywne powojenne, takie jak: *Ustawa z 7 kwietnia 1949 r. o ochronie przyrody* (Dz. U. 1949 Nr 25, poz. 180), *Ustawa z 16 października 1991 r. o ochronie przyrody* (Dz. U. 1991 Nr 114, poz. 492), *Ustawa z 7 grudnia 2000 r. o zmianie ustawy o ochronie przyrody* (Dz. U. 2001 Nr 3, poz. 21), *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (Dz. U. 2004 Nr 92, poz. 880), *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska* (Dz. U. 2006 Nr 129, poz. 902), a także *Ustawa z 6 lipca 2001 r. o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju* (Dz. U. 2001 Nr 97, poz. 1051) oraz liczne konwencje i porozumienia międzynarodowe, dyrektywy Rady EWG obowiązujące w Unii Europejskiej, rozporządzenia Ministra Środowiska, rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi (Symonides 2008: 766 – 767).

że ochrona może polegać na czasowych lub nieograniczonych w czasie zakazach, dotyczących używania i użytkowania przedmiotu, polowania, rybołówstwa, ścinania drzew, niszczenia roślin, zanieczyszczenia wody, zmiany jej biegu, wydobywania ziemi, skał, minerałów, na zakazach zdobywania, nabywania i przewożenia oraz wywożenia zagranicę przedmiotów, objętych ochroną (tamże: art. 2). Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych oraz po wysłuchaniu opinii Państwowej Rady Ochrony Przyrody mógł wprowadzić ochronę poszczególnych gatunków roślin i zwierząt (tamże: art. 8).

Mocą prawną tej ustawy w okolicach o krajobrazie szczególnie pięknym i bogatym w „...osobliwości przyrody...”, gdzie ochrona przyrody nie mogła zostać ograniczona do poszczególnych przedmiotów, lecz dotyczyła ich skupień, na obszarze co najmniej trzystu hektarów – Rada Ministrów rozporządzeniem mogła utworzyć park narodowy. Przy czym w rozporządzeniu Rady Ministrów ustalano przedmioty i treść ochrony przyrody na obszarze parku, a wniosek o wydanie rozporządzenia składano po zasięgnięciu opinii Państwowej Rady Ochrony Przyrody (tamże: art. 9). Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydawał rozporządzenia, a wojewoda zarządzenia, mające na celu bliższe oznaczenie lub przeprowadzenie ochrony przyrody, ustanowionej w rozporządzeniu Rady Ministrów na obszarze parku narodowego, w którego skład wchodzi obszary leśne lub obszary, znajdujące się pod zarządem Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych (i wydawane przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych). Zarządzenia wydawane przez wojewodę w stosunku do obszarów, znajdujących się pod zarządem administracji lasów państwowych, wydawane były w porozumieniu z właściwym organem administracji tych lasów (tamże: art. 10).

Poza tym Minister Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych mógł powoływać specjalne straże ochrony przyrody, określając również ich prawa i obowiązki wraz z trybem ich ustanawiania. Upoważnione przez Ministra Spraw Wewnętrznych

w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego komitety ochrony przyrody i organizacje społeczne, mające na celu ochronę przyrody współdziałały w organizacji straży ochrony przyrody i ponosiły koszty jej utrzymania, ponieważ utrzymywanie straży nie mogło obciążać skarbu państwa. Jak już wspomniano, wykonanie tej ustawy (weszła w życie po upływie trzydziestu dni od jej ogłoszenia) powierzono Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i innym zainteresowanym ministrom (tamże: art. 16).

Trzeba również podkreślić, że niektóre - już wzmiankowane w niniejszym artykule - cenne opracowania, wydane nakładem Państwowej Rady Ochrony Przyrody w okresie Drugiej Rzeczypospolitej, wznowiono w formie ponownego ich wydania po drugiej wojnie światowej. Jako przykład można wymienić publikacje Jana Sokołowskiego, który jest autorem wielu prac, poświęconych problematyce ochrony ptaków (m.in. *„Ochrona ptaków Państwowa Rada Ochrony Przyrody Nr 16”*, Kraków 1939, ss. 96).

Jan Sokołowski w swoich publikacjach, wydanych nakładem Państwowej Rady Ochrony Przyrody rozważał walor chronienia środowiska życia. Dzielił się refleksją o życiodajnym pięknie przyrody, postulował, aby „człowiek zdradzający tyle poczucia piękna (...) dbał o zachowanie tego najwyższego piękna – piękna przyrody” (Sokołowski 1948b: 7). Ubolewał, że niestety tak nie jest, ponieważ człowiek podejmuje aktywność w środowisku życia - ze względów przede wszystkim utylitarnych, wykorzystując przyrodę i za późno zrozumiał, że przyroda jest jak „matka prawdziwa, która go żywi, daje odzież, mieszkanie i wszystko, czego człowiek do życia potrzebuje” (tamże). Jan Sokołowski w swojej naukowej refleksji również uogólnił, że przyroda jest piękna, dopóki nie jest zniekształcona i zniszczona przez działalność ludzką, z powodu której narodziła się idea ochrony przyrody. Jan Sokołowski podkreślił, że idea ochrony ptaków zyskała dużą popularność wśród społeczeństwa polskiego, co można zaobserwować zwłaszcza zimą, gdy konieczne staje się ich dokarmianie i przygotowywanie dla nich pojkików w ogrodach. Wychowawczo wyjaśnił, że należy pojniki umieszczać w miejscu spokojnym i dobrze oświetlonym promieniami słońca (zwłaszcza, gdy operuje ono w godzinach przedpołudniowych). Poza

tym przy pojniku powinien być krzew, a za nim drzewa, aby ptaki nie bały się do niego przylatywać, ponieważ wszystkie zwierzęta są bardzo ostrożne przy wodzie, wiedząc, że grozi im niebezpieczeństwo ze strony wrogów (Sokołowski 1948c: 2, 7). Sokołowski opisał jak należy przygotować zimowe karmniki dla ptaków, podając wskazówki, dotyczące ich konstrukcji, wielkości, materiałów, z których powinny być wykonane oraz miejsca, w którym należy je umieścić (np. w ogrodzie, lesie, parku). Poza tym określił jakie pożywienie należy podawać ptakom zimą (szczególną wartość odżywczą dla ptaków mają nasiona konopi, lnu, maku i słonecznika oraz kasza, ziarna chwastów, resztki mięsa i ziemniaków, topiony tłuszcz), z ekologiczną troską zaznaczył, że trzeba to czynić systematycznie (Sokołowski 1948a: 1 – 4). Udzielił kilka wskazówek, dotyczących konstruowania i rozwieszania na drzewach specjalnych skrzynek, które zastępują ptakom dziuple – z powodu braku dostatecznej ilości spróchniałych drzew, tworzących naturalne dziuple dla ptaków – skrzynki zwykłe i półotwarte z otworem wylotowym w kierunku południowo – wschodnim, które jesienią lub zimą należy oczyścić (Sokołowski 1948d: 1 – 2).

Na podstawie zaprezentowanych kilku przykładów można uogólnić, że Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w okresie międzywojennym realizowało wartościową działalność legislacyjną i edukacyjną na polu ochrony przyrody. Co również znalazło swój wyraz w kreowaniu procesu dydaktyczno-wychowawczego do ochrony przyrody, który realizowano w szkołach ogólnokształcących na obszarze Drugiej Rzeczypospolitej¹⁴.

Bibliografia

Literatura:

- Duch-Dyngosz M., 2012, *Jesteśmy potomkami chłopów. Z Prof. Jackiem Wasilewskim o genealogii polskiego społeczeństwa rozmawia Marta Duch-Dyngosz*, ZNAK, Vol. 684.
- Sokołowski J., 1948a, *Karmniki dla ptaków*. Wydanie trzecie Państwowa Rada Ochrony Przyrody Nr 55, Druk W. L. Anczyc i Sp., Kraków.

¹⁴ Na ten temat autorka niniejszego artykułu przygotowuje książkę pt. „*Edukacja ekologiczna w Drugiej Rzeczypospolitej*”.

- Sokołowski J., 1948b, *Ochrona ptaków. Wydanie trzecie z 33 rysunkami i 40 fotografiami Państwowa Rada Ochrony Przyrody Nr 16*, Nakładem Państwowej Rady Ochrony Przyrody, Kraków.
- Sokołowski J., 1948c, *Pojniki dla ptaków. Wydanie drugie Państwowa Rada Ochrony Przyrody Nr 46*, Kraków.
- Sokołowski J., 1948d, *Skrzynki dla ptaków. Wydanie drugie Państwowa Rada Ochrony Przyrody Nr 62*, Druk W. L. Anczyc i Sp., Kraków.
- Symonides E., 2008, *Ochrona przyrody*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Weryński H., 1931, *Nasz stosunek do przyrody i jej ochrony, z 8 rycinami w tekście (słowo wstępne W. Szafer Delegat Ministra W R i O P do spraw ochrony przyrody)*, Państwowa Rada Ochrony Przyrody nr 29, Druk W. L. Anczyca i Spółki, Kraków.
- Wolter E., 1997, *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli szkół rolniczych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Eruditus s.c., Poznań.

Akty prawne:

- (A) *Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury*. (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Królestwa Polskiego z 31 grudnia 1918 r., nr 7, poz. 2, s. 222 – 224, artykuły: 1, 2, 12).
- (B) *Rozporządzenie Ministerstwa W R i O P o ochronie niektórych zabytków przyrody Nr 8340/IV/19*. (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1919 (rok II), nr 10/11 (z 1 listopada 1919 r.), poz. 3, s. 318 – 320. Por. także Monitor Polski nr 208 z dnia 16 września 1919 r.).
- (C) *Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie utworzenia Narodowego Muzeum Przyrodniczego w Warszawie*. (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1919 (rok II), nr 10/11 (z 1 listopada 1919 r.), poz. 6, s. 321 – 322).
- (D) *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie zmiany Narodowego Muzeum Przyrodniczego w Warszawie*. (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1921 (rok IV), nr 17 (z 1 października 1921 r.), poz. 174, s. 353).
- (E) *Okólnik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do wszystkich władz, urzędów i szkół państwowych podległych Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie sadzenia drzew L. 5455/III*. (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1923 (rok VI), nr 14 (z 15 sierpnia 1923 r.), poz. 129, s. 249).
- (F) *Załącznik do okólnika Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 kwietnia 1923 r. w sprawie „święta sadzenia drzew”*. Wskazówki techniczne. (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1923 (rok VI), nr 14 (z 15 sierpnia 1923 r.), poz. 129, s. 252).

- (G) *Okólnik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Kuratorów Okręgów Szkolnych, Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego (Wydział Oświecenia Publicznego) oraz Liceum Krzemienieckiego w sprawie Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika.* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1928 (rok XI), nr 6 (z 26 maja 1928 r.), poz. 104, s. 245 – 246).
- (H) *W sprawie wydawnictwa: W. Szafer „Yellowstone” Nr II 9068/29.* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1929 (rok XII), nr 6 (z 20 czerwca 1929 r.), poz. 94, s. 280).
- (I) *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 września 1932 r. o sposobie chronienia przedmiotów zabytkowych, będących własnością państwa.* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1932 (rok XV), nr 8 (z 1 grudnia 1932 r.), poz. 98, s. 310 – 311. Por. także Dz. U. R. P. z dnia 18 października 1932 r., nr 89, poz. 750, paragraf: 1 i 8).
- (J) *Komunikat o wydawnictwie „Skarby przyrody i ich ochrona” Nr I Pr – 4695/32.* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1932 (rok XV), nr 9 (z 31 grudnia 1932 r.), poz. 124, s. 383).
- (K) *Ustawa o ochronie przyrody Państwowa Rada Ochrony Przyrody Nr 41,* Druk w. L. Anczyca i Spółki, Kraków 1934.
- (L) *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 16 października 1935 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych o uznaniu żółwia za gatunek chroniony.* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1935 (rocznik XVIII), nr 11 (z 30 listopada 1935 r.), poz. 189, s. 234. Por. Dz. U. R. P. z dnia 6 listopada 1935 r., nr 80, poz. 498, paragraf 2).
- (M) *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 14 listopada 1936 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa o Państwowej Radzie Ochrony Przyrody.* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1936 (rocznik XIX), nr 12 (z 31 grudnia 1936 r.), poz. 236, s. 278, paragraf 1 i 2. Por. Dz. U. R. P. z dnia 31 grudnia 1936 r., nr 94, poz. 660).
- (N) *Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 22 stycznia 1937 r. Nr IV N – 13591 o powołaniu oddziałów Państwowej Rady Ochrony Przyrody przedruk z Monitora Polskiego z dnia 4 lutego 1937 r. Nr 27, poz. 410.* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1937 (rocznik XX), nr 2 (z 27 lutego 1937 r.), poz. 26, s. 43, paragraf 1 i 2).
- (O) *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 25 lutego 1937 r. o Komitetach Ochrony Przyrody - przedruk z Dz. U. R. P. z dnia 8 kwietnia 1937 r. Nr 27, poz. 195.* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1937 (rocznik XX), nr 4 (z 4 kwietnia 1937 r.), poz. 81, s. 109, paragrafy 1 – 4).
- (P) *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 października 1938 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Rolnictwa i Reform Rolnych o uznaniu żubra za gatunek chroniony – przedruk z Dz. U. R. P. z dnia 31 paź-*

dziennika 1938 r., nr 84, poz. 568. (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1938 (rocznik XXI), nr 11 (z 5 listopada 1938 r.), poz. 330, s. 442).

- (R) *Komunikat o plakatach informacyjnych Stacji Badania Wędrówek ptaków Nr II W – 10355/38. (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1938 (rocznik XXI), nr 13 (z 28 grudnia 1938 r.), poz. 406, s. 527).*
- (S) *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dziennik Ustaw z 2009 r. Nr 51, poz. 1220 z późniejszymi zmianami).*

The activity of the Ministry of the Religious Denominations and Public Enlightenment in the Second Republic of Poland concerning natural conservation

SUMMARY

The article covers the period between 1918 and 1939. The first part explains the normative acts which were the basis for nature conservation and cooperation between the Ministry of Religious Denominations and Public Enlightenment, the Polish Natural Science Museum in Warsaw, and the State Council for Nature Conservation. The second part presents the editorial activities of the State Council for Nature Conservation (the chairman of which was the Minister of Religious Denominations and Public Enlightenment) concerning nature conservation. The authors of the publication are: Seweryn Dziubałowski, Karol Domin, Andrzej Czudek, rev. Henryk Weryński, and Jan Sokołowski. The publication also includes the Act of March 10, 1934 on nature conservation, the provisions of this act being popular in Poland at that time due to the fact that the majority of the population were mainly peasants. 60% of Polish inhabitants lived in rural areas and worked on the land.